

Автор анализирует последовательность реализации антинацистской пропаганды ОУН и ее результаты.

Ключевые слова: Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, информационно-пропагандистская работа, антинацистская пропаганда.

Stepan Vynogradov

FORMATION OF OUN ANTI-NAZI VIEW AND ITS INFORMATION AND PROPAGANDA ACTIVITIES

The article discusses OUN's activity in formation of anti-Nazi view and expand information and propaganda activities. The author analyzes the sequence of the implementation of OUN's anti-Nazi propaganda OUN and its results.

Key words: Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Ukrainian Insurgent Army (UPA), information and propaganda activities, Anti-Nazi propaganda.

УДК 94(477.6):62.33«1941/1945»

Igor Tarnavskiy

ПОЛІТИКА РУМУНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЦИГАН НА ОКУПОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1941–1944 рр.)

У статті розглянуто політику уряду Румунії та румунської окупаційної адміністрації щодо циган на тимчасово захоплених українських землях у роки Другої світової війни. Розкрито причини геноциду циган, його форми та етапи проведення. Показано особливості румунської антициганської політики, регіональні відмінності й ставлення окупантів до різних груп циган.

Ключові слова: Друга світова війна, геноцид, депортація, асоціальний елемент, кочові цигани, осілі цигани.

Під час Другої світової війни нацистська Німеччина та її союзники організували й здійснили на власній території і окупованих землях повномасштабний геноцид циган. Загальними зусиллями країни фашистського блоку довели число жертв терору до 150 000–200 000 осіб. Кількість потерпілих була ще більшою. Неабияку активність у цій справі продемонструвала влада тодішньої Румунії та її окупаційні органи, які, зокрема, діяли на тимчасово захоплених українських землях.

Незважаючи на масштаби скоєного злочину, зазначена проблема вивчена недостатньо. Особливо це стосується країн Східної Європи і, зокрема, України. У радянській історіографії Великої Вітчизняної війни циганам місця не знайшлося. Не кращою була ситуація і у тогочасній закордонній історіографії. Там наукове вивчення геноциду циган почалося лише у 1972 р. з монографії Д. Кенріка і Г. Паксона «Доля європейських циган» [32]. Офіційне ж визнання геноциду цієї етнічної групи відбулося ще пізніше. Лідерами ромських організацій країн Європи та США у 1996 р. був ухвалений Міжнародний день

голокосту ромів. Верховна Рада України ухвалила постанову про відзначення цієї дати лише 8 жовтня 2004 р.

Саме за часів незалежності українські дослідники почали звертати увагу на означену проблему. З'явилася ціла низка публікацій, присвячених висвітленню долі циган у роки Другої світової війни. Одним із перших українських циганознавців, який акцентував увагу на історії циган під час війни, був донецький дослідник О. Беліков. Його стаття «Цигани України під час Другої світової війни» (2002) [5] виокремила новий напрям дослідження історії українських циган, розвиток якого був продовжений у розвідці «Державна політика стосовно циганського населення на українських землях» [6].

До розробки теми долучився харківський історик О. Крутлов, автор багатьох робіт з проблеми єврейського геноциду в Україні у період нацистської окупації. У його статті «Геноцид циган в Україні в 1941–1944 гг.» [13] подається загальна кількість жертв-циган в Україні й визначаються особливості вирішення «циганського питання» у різних окупаційних зонах України. Специфіку

знищення українських циган у роки війни досліджує і Н. Зіневич [10], яка доводить, що це був справжній геноцид народу.

Відтворенню загальної картини антициганської політики, яку проводили нацистська Німеччина та її союзники Румунія й Угорщина на окупованих українських землях, присвячена стаття І. Тарнавського «Антициганська політика нацистської Німеччини та її союзників на окупованій території України (1941–1944 рр.)» [17] та один із підрозділів монографії «Політика Третього Рейху та його союзників на окупованих українських землях в роки Другої світової війни» [18]. У них автор розкрив причини геноциду циган, його форми й етапи проведення, показав особливості такої політики у різних зонах окупації України й ставлення загарбників до різних груп циган.

Вирішенню «циганського питання» у різних зонах окупації України присвячена стаття М. Тяглою «Окупаційна політика та доля ромів України. 1941–1944 рр.» [19]. Йому ж належить висвітлення означеної проблеми на регіональному рівні, зокрема в Криму [20; 21; 22]. Долю румунських циган у Трансністрії досліджував В. Солонарь [16]. Питанню геноциду циган Закарпаття присвячена колективна праця «Білий камінь з чорної катівні» [1] та стаття Є. Навроцької «Антиромська політика в Закарпатті у роки Другої світової війни» [14].

Значний науковий доробок складають дослідження зарубіжних істориків. Особливо активно над цією проблемою працює російський циганознавець М. Бессонов. Частина його робіт висвітлює долю циган СРСР у роки Другої світової війни [3], в тому числі і в Україні. Так, у розвідці «Геноцид цыган Украины в годы Великой Отечественной войны» [2] розглянуто етапи каральної політики нацистів й аналізується ставлення до циган з боку місцевого населення.

Серед західних дослідників слід відзначити роботу Д. Кенріка і Г. Паксона «Цигани під свастикою» (1995) [33]. Проте широкому загалу на пострадянському просторі ця праця стала відома лише у 2001 р. [12].

Про політику щодо циган у роки Другої світової війни, як про «політику голокосту», йдеться в інших публікаціях зарубіжних дослідників [25–29, 31, 34–35]. Втім, вони майже не стосуються українських земель.

Про долю румунських циган, депортованих у роки війни до Трансністрії, розповідають праці румунського циганознавця В. Акіма [23, 24] та американського історика Р. Іоаніда [30]. Однак ситуація на решті окупованих Румунією українських земель залишилася поза увагою дослідників.

Підсумовуючи короткий історіографічний огляд зазначеної проблеми, слід зауважити, що

нині ще не завершилися збір фактів й реконструкція подій того часу. Водночас на сьогодні не виявлені особливості антициганської політики нацистів в СРСР та різних регіонах України. Потребують уточнення етапи й терміни проведення геноциду, регіональна специфіка цих акцій. Мало дослідженим залишається й питання участі союзників Третього рейху, зокрема Румунії, в антициганських акціях. Територіально проблема обмежується лише губернаторством «Трансністрія», а решта новостворених губернаторств із включеними до їхнього складу українськими землями залишаються поза увагою дослідників.

З точки зору нацистської расової теорії цигани сприймалися як загроза расової чистоти німців. Офіційна пропаганда гітлерівського Рейху проголошувала німців представниками чистої арійської раси, що походила з Індії. Але ж саме цигани були безпосередніми вихідцями з цього краю. Вони могли розглядатися як арійці, принаймні, не менш, ніж самі німці. Проте це питання було швидко вирішене. Циган стали вважати «примітивними арійцями», тобто «меншовартісними» [7, 68]. Стверджувалося, що вони — плід змішування арійців із нижчими расами світу. Це доводило їхню асоціальність й пояснювало «волоцюжництво». Осілі цигани теж визнавалися потенційно асоціальними в силу своєї національності [8]. Нацисти були переконані, що близько 90 % циган Німеччини не є «расово чистими». Їхні предки змішувались з «кримінальними та антисоціальними елементами».

Таким чином, переслідування циган у Третьому рейху було расово вмотивованим, складало невід'ємну частину загальної расової політики нацистської держави та було майже без змін реалізовано на окупованих територіях, зокрема в Україні. У кінцевому підсумку, на думку нацистської верхівки, цигани повинні були зникнути з етнічної карти Європи.

Геноцид циганського народу проводився по трьох основних напрямках: 1) стерилізація молодого покоління циган на теренах Третього рейху (почалася у другій половині 1930-х років); 2) страти на окупованих територіях (беруть свій початок з 1941 р.); 3) винищення циган у концтаборах (почалося навесні 1943 р.) [9].

Проте серед нацистського керівництва майже до самого кінця Третього рейху існували дві позиції щодо вирішення «циганського питання»: стерилізація чи фізичне знищення. До ухвалення остаточного рішення проводилися підготовчі дії, необхідні для реалізації цих програм етногеноциду.

З початком війни проти Радянського Союзу перевага була віддана фізичному винищенню. З літа 1941 р. разом із масовими вбивствами євреїв почалася ліквідація циган. М. Бессонов зазначає, що в той час поведінка останніх мало чим

відрізнялася від поведінки євреїв [4, 24]. Частина їх прагнула на схід, а інша вважала, що мирним мешканцям нічого не загрожує. При цьому більше шансів врятуватися мали кочові цигани, але доля розпорядилася інакше.

До того ж, протягом століть цигани звикли сприймати конфлікти між державами як щось таке, що їх не стосується. Досвід спілкування циган із німцями під час Першої світової війни не передбачав для них нічого страшного [6, 199]. Тому частина циган, особливо табірних, вирішила перечекаати війну й уникнути військового обов'язку.

За переписом населення 1939 р. на території Української РСР проживало 10 443 цигана [15]. Проте наведені цифри у деяких дослідників викликають сумнів. На думку О. Круглова, в середині 1941 р. загальна кількість циган в Україні, з урахуванням природного приросту чисельності циган у Криму (2064 осіб за переписом 1939 р.), а також циган, що проживали в Західній Україні, Південній Бессарабії та Північній Буковині, які в 1939–1940 рр. ввійшли до складу УРСР (без Закарпаття, що в 1939–1944 р. було окуповане Угорщиною), становила близько 20 тис. чоловік [13, 86].

Спочатку, ймовірно, чітких інструкцій центральних органів Третього рейху щодо поводження з циганами не існувало. Принаймні, дотепер вони не виявлені. Через це деякі історики заперечують організований характер винищення цього народу. Так, Н. Зіневич вважає, що айнзацгрупи знищували циган тільки тоді, коли з ними зустрічалися, оскільки розглядали їх як шпигунів. Вона припускає, що різні підходи до «розв'язання циганського питання» свідчать про відсутність чітких інструкцій щодо методів його вирішення. Керівники каральних структур виявляли власну ініціативу, розробляючи засоби виконання наказу [10, 153, 161]. М. Бессонов, навпаки, вважає, що було ухвалене рішення на центральному рівні. Інакше неможливо пояснити, чому циган, у тому числі осілих, які не були «асоціальними», піддали винищенню практично одночасно на всій окупованій території СРСР [4, 26].

Тільки 15 листопада 1943 р. міністерство А. Розенберга видало розпорядження «про поводження із циганами в окупованих східних областях». Перший варіант цієї постанови (липень 1942 р.) був направлений на місця з грифом «тільки для попереднього обговорення». Цей документ зазначав, що до циган має бути таке саме ставлення, як і до євреїв, і що не повинно бути будь-якого розподілу на осілих та кочових циган. Так само слід було поводитися і з циганами-метисами [13, 87]. Ймовірно, постанова 1942 р. стала підставою для масового знищення циган в Україні. Саме в цей період на українських землях було вбито більшу частину циган.

У розпорядженні 1943 р. було зазначено, що циган слід зібрати в «особливих таборах і поселеннях й тримати там під контролем». На думку О. Круглова, для України цей документ вже ніякого значення не мав — збирати в таборах було нікого. Очищення України від циган завершилося навесні 1943.

Яку ж політику щодо циган проводила союзниця нацистської Німеччини Румунія? У 1941–1944 рр. частина українських земель опинилася у складі трьох румунських губернаторств: «Буковини» (Чернівецька область), «Бессарабії» (Ізмаїльська область), «Трансністрії» (Одеська область, південна частина Вінницької та західні райони Миколаївської областей УРСР). Від самого початку румунський уряд не виказував особливої поваги щодо циган. Переконаність у тому, що цигани є людьми другого сорту мала глибокі коріння в румунській культурі: народній та елітарній. У самій Румунії цигани перебували на самому дні суспільства й були найбільш знедоленою його частиною.

Крім того, в королівстві існували впливові сили, які вели агресивну антициганську пропаганду. До них належали еугеністи — прихильники концепції «поліпшення» людської природи й вирощування більш досконалої, з біологічної точки зору, породи людей. У 1941 р. еугеніст Георг Фекеоару опублікував брошуру, де заявив, що кочових циган слід помістити в концтабори й направляти на примусові роботи. У таких умовах вони «вимерли б протягом життя одного покоління». Він також пропонував осілих циган піддати насильницькій стерилізації. Нарешті, в 1943 р. відомий еугеніст П. Римнянцу написав про необхідність піддати «інородницькій родині й громади, особливо циган, сегрегації» [16, 71].

Висловлювання еугеністів доходили до румунського диктатора Й. Антонеску через його головного радника з «політики народонаселення», тобто поліпшення «біології» румунської нації, д-ра С. Мануїле. Останній був прихильником жорстких заходів, які практикувалися в нацистській Німеччині. У своєму рефераті «Політика народонаселення», що був написаний в 1941 р., радник розвивав ідею «циганської небезпеки» з біологічної точки зору. Він називав циган великою расовою проблемою Румунії і переконував, що цигани сприяють множенню генетично неповноцінних людей [16, 73]. Й. Антонеску позитивно оцінив його творіння.

У свою чергу, диктатор розділяв усі традиційні румунські упередження щодо циган і був дуже чутливий до того, що в очах іноземців румуни часом сприймалися як «майже цигани». На засіданнях ради міністрів 7 лютого та 4 квітня 1941 р. Й. Антонеску закликав усунути циган з усіх сфер громадського життя, виступив за заборону шлюбів із «цією нечистою» і вимагав загнати їх у трудові

табори. Диктатор пояснив, у чому полягала шкода від циган. По-перше, вони здобувають засоби для існування не працюючи; по-друге, переносять й поширюють різні хвороби. Він був переконаний, що цигани руйнували румунську націю. Через це держава, захищаючи свою націю від небезпечного ворога, повинна була діяти нещадно. У квітні 1941 р. Й. Антонеску наказав підготувати землянки у дельті Дунаю (район, відомий своїм нездоровим кліматом) і виселити туди циган [16, 78]. Однак наказ не був виконаний. Можливо, підготовка до війни проти СРСР відволікла увагу диктатора від «циганської проблеми».

Прийняття рішучих заходів проти циган вимагали і румунські урядовці. Так, експерт Міністерства праці, охорони здоров'я й соціального захисту Н. Кеdere на початку 1941 р. представив доповідь про причини поширення тифу в Румунії. У ній він охарактеризував циганські поселення як середовище, в якому тиф існував постійно внаслідок злиднів й антисанітарних умов життя. Експерт рекомендував помістити циган у трудові колонії та розділити їх на три категорії. До першої зарахувати тих, хто виявив схильність до сільських робіт. Їх слід було оселити на земельних ділянках. До другої — тих, хто виявив здатність до інших професій. Третю категорію становили ті, хто був нездатний до будь-якої праці. У відношенні до них пропонувалося знайти «сміливе» рішення й звільнити суспільство від «марних і нестерпних» людей [16, 74].

У свою чергу, румунські вчені-расисти намагалися довести загрозу для румунського народу з боку циган, оскільки їх було багато, жили вони де їм бажалося, частина їх осідала, зростала кількість змішаних шлюбів, і від цього румунська нація потерпала. Доктори Фактору й Руландс пропонували циган стерилізувати та вивозити за Дністер.

Ймовірно, вже на початку війни з Радянським Союзом уряд Й. Антонеску мав конкретні плани вирішення «циганського питання»: від насильницької асиміляції до інтернаціоналізму за Дністер та стерилізації. Відповідно до «Реестру расових ознак людського матеріалу» була розроблена теорія малих кроків, яка передбачала диференційне застосування цих варіантів щодо різних груп циган. 8 липня 1941 р. Й. Антонеску закликав «викоренити» національні меншини. Газета «Ероїка» призвала усунути циган із суспільного життя, заборонити шлюби з циганами, ув'язнити кочових циган до таборів праці. Винищення циган спочатку не планувалося [6, 198].

У жовтні 1941 р. начальник кабінету Й. Антонеску О. Вледеску запропонував депортувати циган у Трансністрію. Однак диктатор відклав рішення цього питання на більш пізній строк. Згодом, зі схожою пропозицією виступило Міністерство юстиції, яке запропонувало

заключити циган у трудові колонії. Мабуть, під тиском подібних пропозицій, Й. Антонеску 1 травня 1942 р. наказав почати підготовку до депортації в Трансністрію кочових й «асоціальних» циган із Румунії. На думку В. Акіма, це рішення було несподіваним для всього румунського суспільства [16, 66–79].

Наведені факти свідчать, що рішення про депортацію циган у Трансністрію не було примхою Й. Антонеску. Воно виражало настрої певної частини румунських урядових експертів й бюрократів. Втім, остаточне рішення про депортацію було прийнято румунським диктатором особисто. Час депортації, критерії відбору й строки «операції» теж були визначені ним.

Наказ від 1 травня 1942 р. передбачав депортацію лише кочових циган. Проте вже 17 травня державний секретар Міністерства внутрішніх справ генерал К. Васіліу видав наказ поліцейським та жандармським управлінням до 10 червня 1942 р. скласти списки двох категорій циган: «1. Кочові цигани. 2. Осілі цигани (...які ...[були] засуджені [судом], є рецидивістами або не мають засобів для існування або певного заняття... і в такий спосіб являють загрозу громадському порядку)». 22 травня 1942 р. вийшов новий наказ Й. Антонеску, в якому він велів провести депортацію цих категорій циган протягом червня [16, 81]. Планувалося виселення циганського населення Румунії, а також губернаторств Бессарабії та Буковини.

У травні 1942 р. було проведено відбір двох категорій циган. Їх виявилось 40 909 (9 471 кочових і 31 438 осілих). Це становило близько 20 % всіх циган Румунії. У першу чергу вислали кочових циган. Їхня депортація тривала з 25 червня по 15 серпня 1942 р. Першою хвилею було охоплено 11 441 циган — 2352 чоловіків, 2375 жінок та 6 714 дітей. 22 липня 1942 р. був виданий наказ про депортацію «небезпечних і небажаних» осілих циган. З 12 по 20 вересня 1942 р. у Трансністрію було депортовано ще 13 176 чоловік. У жовтні 1942 р. на цій території перебувало 24 686 румунських циган: 11 441 кочових, 13 176 осілих і 69 колишніх в'язнів. Пізніше до них приєдналося ще близько 600 чоловік. Загальна кількість депортованих сягнула 25 283 осіб: 7 856 чоловіків, 7 266 жінок та 10 161 дитина [13, 107]. Серед них було понад 12 тис. кочових та 13 100 осілих циган.

Генерал К. Васіліу, який керував депортацією, відзначався особливою жорстокістю. Він розглядав її як чудову можливість позбутися тієї частини населення, яку вважав джерелом злочинності й різноманітних проблем для органів правопорядку. Генерал намагався депортувати якнайбільше циган. Усі вони, особливо ті, хто не мав постійного джерела доходу, були в його очах злочинцями.

У вересні–жовтні 1942 р. депортація завершилася, й К. Васіліу видав наказ провести новий перепис циган, «на яких є кримінальні справи». Слід було переписати «як тих, які були засуджені, так і тих, які були виправдані для того, щоб до весни 1943 р. вони були евакуйовані у Трансністрію». Загалом у 1943 р. до Трансністрії планувалося переселити ще 18 тис. циган [11, 81–82]. Проте 13 жовтня 1942 р. заступник прем'єр-міністра Румунії М. Антонеску оголосив про припинення депортації циган [16, 84, 86]. Це рішення було викликане зміною оцінки ймовірного результату війни. Приймаючи цю ухвалу, Йон і Михай Антонеску менш за все думали про долю циган.

До речі, доля висланих владою циган із різних частин румунської держави, в тому числі з північної Буковини та Бессарабії, склалася трагічно. Велика концентрація людей у таборах із жахливими умовами призвела до того, що значна їх частина загинула від голоду, холоду та хвороб [10, 157]. Так, в Очаківському повіті взимку 1942–1943 р. померло близько 4 тис. циган. Декого розстріляли загони самооборони німецьких колоній (наприклад, у с. Шенфельд). Основним місцем поселення циган у цьому повіті було с. Ковалівка (нині Врадіївський район Миколаївської області). Відповідно до матеріалів Надзвичайної державної комісії (НДК), у селі загинуло біля 8 000 циган. Проте, на думку О. Круглова, ця цифра завищена [13, 108, 110].

Осілих циган депортували в повіт Голта. У них відібрали коней та підводи, оселили у свинарниках, не давали ані їжі, ані дров, унаслідок чого багато людей померло. За радянськими даними у повіті загинуло 8–10 тис. циган. На думку О. Круглова, ця цифра також завищена.

Частина циган, рятуючись від наглої смерті, почала самовільно залишати місця свого заслання. Коли в Бухаресті стало відомо про втечі циган з таборів, було наказано: утікачів судити й повертати у кайданах разом із родинами до Трансністрії.

У березні 1944 р. у Трансністрії перебувало 12 083 циган. Саме вони змогли вижити. До них варто додати ще біля 2 тис. циган, котрі за різних обставин були репатрійовані або втекли з цього краю. Таким чином, у 1942–1944 рр. у Трансністрії загинуло приблизно 11 тис. депортованих сюди циган, вижило орієнтовно 14 тис. [13, 111]. Д. Кенрік та Г. Паксон припускають, що врятувалося близько 36 тис. циган, а загинуло понад

9 000 осіб [12, 152]. У свою чергу, Ш. Бернадак пише про 33 тис. жертв [26, 413]. На думку О. Круглова, ці цифри дещо завищені.

Проте плани вирішення «циганського питання» не обмежувалися лише депортацією. Вони також передбачали і фізичне знищення циган, яке, зазвичай, було справою рук німецьких вояків. Так, перші вбивства циган у Трансністрії у серпні 1941 р. скоїли саме солдати вермахту. Вони розстріляли в Іванівському (до 1946 р. — Янівський) районі Одеської області близько 70 кочових циган. 30 серпня 1941 р. ще 6 циган, звинувачених у грабежі, були вбиті в Березівці (Одеська область). Потім за справу взялася айнзацгрупа D, яка діяла у серпні–жовтні 1941 р. на цій території. У серпні 1941 р. айнзацкоманда 12 В у районі Ландау (нині с. Широколанівка Миколаївської області) розстріляла 50–60 циган. Ще одна страта була проведена у районі Миколаєва у вересні–жовтні 1941 р. Там, під час обшуку циган, у візку був виявлений німецький кулемет [13, 106].

У цілому в Трансністрії вбивства циган носили спорадичний характер. На цій території румунська влада робила ставку на «безкровне» вирішення «циганського питання».

На території Північної Буковини (Чернівецька область) з матеріалів НДК відомо тільки про один випадок убивства циган. Це вбивство відбулося в Путилівському районі, і його жертвами стали 5 чоловік [13, 111].

Отже, у роки Другої світової війни доля циган склалася трагічно. У країнах фашистського блоку та на окупованій території вони підлягали винищенню тільки за свою етнічну приналежність. Геноцид циган здійснювався у двох формах: організованій та спонтанній. Утім, на українських землях, що опинилися під румунською окупацією, винищення не набуло тотального, повсюдного характеру.

Головним чином постраждали депортовані цигани. Їх розміщали в таборах із жахливими умовами утримання. Багато людей загинуло від голоду, холоду та хвороб. На території окупованих українських земель (Північна Буковина, Південна Бессарабія, Трансністрія) було знищено близько 60 тис. представників цієї етнічної спільноти.

Мотивувалося таке ставлення до циган тим, що вони є «асоціальними елементами», переносниками заразних хвороб, злодіями й грабіжниками, жебраками й закоренілими ледарями.

ДЖЕРЕЛА

1. Адам А. Білий камінь з чорної катівні: Голокост ромів Закарпаття / А. Адам, Ю. Зейкан, Є. Навроцька. — Ужгород : Вид-во О. Гаркуши, 2006. — 146 с.
2. Бессонов Н. Геноцид цыган Украины в годы Великой Отечественной войны / Николай Бессонов // Рома в Україні: Історичний та етнокультурний розвиток циган (рома) України (XVI–XX ст.) // Матеріали Міжнародного круглого столу від 3 листопада 2006 року. — Донецьк, 2006. — С. 4–28.
3. Бессонов Н. Цыганская трагедия 1941–1945: Факты, документы, воспоминания / Н. Бессонов. — СПб. : Изд. дом «Шатра», 2010. — Т. 2 : Вооруженный отпор. — 376 с.
4. Бессонов Н. Цыгане СССР в оккупации. Стратегии выживания / Н. Бессонов // Голокост і сучасність. — 2009. — № 2 (6) — С. 17–52.
5. Беліков О. В. Цигани України під час Другої світової війни / О. В. Беліков // Наука. Релігія. Суспільство. — 2002. — № 4. — С. 64–73.
6. Беліков О. Державна політика стосовно циганського населення на українських землях / О. Беліков // Этнические сообщества Украины: история, современность, будущее : сб. ст. / под ред. А. А. Дынгеса, С. Ю. Кузнецовой. — Донецк : Аепкс, 2006. — С. 193–199.
7. Віпперманн В. «Як і з євреями?» Пораймос у німецькій політиці та науці / В. Віпперманн // Голокост і сучасність. — 2009. — № 2 (6) — С. 62–82.
8. Геноцид цыган [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/>
9. Деметр Н.Г. Судьба цыган в период нацистского террора [Електронний ресурс] / Н. Г. Деметр, В. К. Кутенков // ТумБалалайка. — № 15–16 (апрель–май). — 1999. — Режим доступа : // http://tumbalalaika.memo.ru/articles/artn15-16/n1504_25.htm
10. Зіневич Н. До питання про специфіку геноциду ромів на українських землях у роки Другої світової війни / Наталія Зіневич // Голокост і сучасність. — 2009. — № 2 (6) — С. 148–163.
11. Иванеско М. Советские цигане / М. Иванеско // Политика и время. — 1991. — № 7. — С. 81–82.
12. Кенрик Д. Цыгане под свастикой / Д. Кенрик, Г. Паксон ; пер. с англ. А. Бураковской. — М. : Текст, 2001. — 205 с.
13. Круглов А. Геноцид цыган в Украине в 1941–1944 гг.: Статистико-региональный аспект / А. Круглов // Голокост і сучасність. — 2009. — № 2 (6) — С. 83–113.
14. Навроцька Є. Антиромська політика в Закарпатті у роки Другої світової війни: зібрання свідчень та збереження історичної пам'яті / Євгенія Навроцька // Голокост і сучасність. — 2009. — № 2 (6) — С. 124–140.
15. Население Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступа : // <http://ru.wikipedia.org>
16. Солонярь В. Этническая чистка или борьба с преступностью? Депортация румынских цыган в Транснистрию в 1942 г. / В. Солонярь // Голокост і сучасність. — 2008. — № 1 (3) — С. 65–87.
17. Тарнавський І. С. Антициганська політика нацистської Німеччини та її союзників на окупованій території України (1941–1944 рр.) / І. С. Тарнавський // Нові сторінки історії Донбасу : зб. ст. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — Кн. 20. — С. 131–150.
18. Тарнавський І. С. Політика Третього Рейху та його союзників на окупованих українських землях в роки Другої світової війни : монограф. / І. С. Тарнавський. — Донецьк : ТОВ «ВПП “Промінь”», 2012. — С. 339–363.
19. Тяглий М. Окупаційна політика та доля ромів України. 1941–1944 рр. / М. Тяглий // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси / ред. кол.: В. А. Смолій (гол. колеги), О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін. ; НАН України. Інститут історії України : у 2 кн. — К. : НВП «Видавництво “Наукова думка, НАН України”», 2011. — Кн. 2. — С. 864–897.
20. Тяглий М. «Расовые враги» и «асоциальные элементы»: политика нацистских оккупантов в Крыму в отношении евреев и цыган / М. Тяглий // Историческое наследие Крыма. — 2005. — № 10. — С. 9–22.
21. Тяглий М. Чингене — жертвы Холокоста? Нацистская политика в Крыму в отношении цыган, 1941–1944 / М. Тяглий // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : Науковий і документальний журнал. — 2007. — № 2 (29). — С. 61–98.
22. Тяглий М. Палачи — жертвы — наблюдатели: Нацистская антицыганская политика в оккупированной Украине и позиция местного населения (на примере Крыма): методологические замечания / М. Тяглий // Наукові записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. — К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2008. — Т. 15 : Тематич. випуск «Роми України: із минулого в майбутнє». — С. 437–458.
23. Achim V. Die Deportation der Roma nach Transnistrien / V. Achim // Rumänien und der Holocaust. Zu den Massenverbrechen in Transnistrien 1941–1944 / Hrsg. M. Hausleitner, B. Mihok, J. Wetzel. — Berlin : Metropol, 2001.

24. Achim V. Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria / V. Achim. — Vol. I–II. — București : Editura Enciclopedică, 2004.
25. Bauer Ye. Gypsies / Ye. Bauer // Encyclopedia of the Holocaust. — New York : MacMillan, 1990. — P. 634–638.
26. Bernadac Ch. L'Holocauste oublié. Le massacre des tsiganes / Ch. Bernadac. — Paris : Editions France-Empire, 1979. — 414 p.
27. Duna W. A. The Hidden Holocaust of the Gypsies / W. A. Duna, P. Polansky . — Minneapolis : Sa-Roma, 1997.
28. Greenville, John A.S. Neglected Holocaust Victims: The Mischlinge, the Judischversippte, and the Gypsies / John A. S. Greenville // The Holocaust and History: The Known, the Unknown, the Disputed, and the Reexamined / Eds. M. Berenbaum and A. J. Peck. — Bloomington : Indiana University Press, 1998. — P. 315–326.
29. Hancock I. Responses to the Porrajmos: The Romani Holocaust / I. Hancock // Is the Holocaust Unique: Perspectives on Comparative Genocide (ed. by Alan S. Rosenbaum). — Oxford : Westview Press, 1996. — P. 39–64.
30. Ioanid R. The Holocaust in Romania: The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940 — 1944 / R. Ioanid. — Chicago : Ivan R. Dee, 2000. — 339 p.
31. Kapralski S. Identity building and the Holocaust: Roma Political Nationalism / S. Kapralski // Nationalities Papers, 1997. — Vol. 25, № 2. — P. 269–283.
32. Kenrick D. The Destiny of Europe's Gypsies / D. Kenrick, G. Paxon. — London, Chatto : Heinemann Educational for Sussex University Press, 1972. — 256 p.
33. Kenrick D. Gypsies under the Swastika / D. Kenrick, G. Paxon. — Hertfordshire : Gypsy Research Centre, University of Hertfordshire Press, 1995. — 157 p.
34. Michalewicz B. The Gypsy Holocaust in Poland / B. Michalewicz // Papers from the Sixth and Seventh Annual Meetings, Gypsy Lore Society, North American Chapter, edited by Joanne Grumet, New York : The Society, 1986. — P. 172–184.
35. Milton S. Gypsies and the Holocaust / S. Milton // The History Teacher. — 2001. — Vol. 24, № 4. — P. 375–387.

Игорь Тарнавский

ПОЛИТИКА РУМЫНСКИХ ВЛАСТЕЙ В ОТНОШЕНИИ ЦЫГАН НА ОККУПИРОВАННЫХ УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ (1941–1944 гг.)

В статье рассмотрена политика правительства Румынии и румынской оккупационной администрации в отношении цыган на временно захваченных украинских землях в годы Второй мировой войны. Раскрыты причины геноцида цыган, его формы и этапы проведения. Показаны особенности румынской антицыганской политики, региональные различия и отношения оккупантов к различным группам цыган.

Ключевые слова: Вторая мировая война, геноцид, депортация, асоциальный элемент, кочевые цыгане, оседлые цыгане.

Ihor Tarnavskyi

POLICY OF ROMANIA AUTHORITIES ACCORDING TO GYPSIES ON OCCUPIED UKRAINIAN LANDS (1941–1944)

The article examines the policy of Romania government and Romania occupation administration according to gypsies on the temporally occupied Ukrainian lands during the World War II. It discusses the reasons of genocide against gypsies, its forms and stages of implementation. It presents peculiarities of Romanian antigypsy policy, regional differences and occupants' relation to the different gypsy groups.

Key words: World War II, genocide, deportation, asocial element, nomadic gypsies, settled gypsies.